

דניאל ברנבויס : מחירה של התרפסות

אהרון דולב

כושלת שנייה לתפקיד המנהל האמנותי של הפילהרמונית הברלינאית (1999), שערורייה מביכה סביב (אי) חידוש חוזהו כמנהל האופרה-הממלכתית ("שטאטסאופר") בברלין (2000), ביקורות מוסיקליות לא-תמיד מחמיאות בקדנציה ניהולית שנויה במחלוקת בראש התזמורת הסימפונית של שיקגו.

מעניי הסוקר ציוני דרך בשני צירי פעילותו של דניאל ברנבויס – **המוסיקלית והפוליטית** – לא תיעלם הקבלה מתבקשת בינו לבין מוסיקאי יהודי בעל-שם אחר – **יהודי מנוחין** המנוח. מן המעקב אחר מגמת העקומה היורדת בהתפתחות שתי הקריירות המוסיקליות, מתקבלת התופעה של היפוך-סימטרי, או – "סינדרום מנוחין", כפי שכונתה התופעה בפי אחד הביוגרפים של הכנר הנודע. טיבה של התופעה משתקף בבהירות מן העיון בפרשת חייו של יהודי מנוחין: המוניטין המיתולוגי של מנוחין – הומניסט דגול, אביר המוסר והצדק האוניברסלי, איקון ליברלי אמיץ ותועמלן פרו-אש"פיסטי נלהב – העצימו והלכו ביחס ישר ל-(1) ירידת קרנו ככנר באולם הקונצרטים, (2) הרומן הסוער שלו עם גרמניה והגרמנים, (3) הקצנת מתקפותיו הפראיות על מדינת ישראל ועל הצבא הציוני.

הניתן לאבחן אותות של "תסמונת מנוחין" בפרשיות יחסי הקירבה וההזדהות של דניאל ברנבויס עם גרמניה והגרמנים ותמיכתו בארגון-לשחור-פלשתינ? היש לומר, כי שתי מערכות יחסים מושקעות נטולות-עכבות אלה של ברנבויס – האיש והמוסיקאי – שיוו הילת קוסמופוליט נאור לאמן הבינלאומי – המחזיק בדרכון ישראלי, מתגנר בגרמניה ומחנך בה את ילדיו, ותוקף משם את מדינת ישראל על מדיניות הדיכוי ב"שטחים הכבושים"? חרף פער דורות בין מנוחין לברנבויס, קווי המיתאר המקבילים בין שני מוסיקאים יהודים מתבדלים ומתנתקים, אמנם מצטיינים בדמיון תאומי. מנוחין עוד הספיק להביך את מיפקדת צבא-הכיבוש האמריקני

ואן מאסטרו? פונה הנהג אל המנצח הדגול, היוצא מחזרת התזמורת ונכנס למונית. "סע לאן שתיסע," משיב המנצח, "יש לי קונצרטים בכל מקום." אנקדוטה גרמנית זו סופרה במקורה על **הרבט פון-קראיאן**, המנצח הגרמני הנודע – גם לשימצה, כ"חבר-מפלגה" אדוק בגרמניה הנאצית – ועברה בהורשה לידוען מוסיקלי יהודי-ישראלי: המנצח-פסנתרן **דניאל ברנבויס** (58), מי שעשה רבות משנותיו בין גרמנים בגרמניה, ונודע בעמדותיו האנטי-ישראליות, בקירבה אישית לבכירים באש"ף ותמיכה רבת-שנים במאבקם של הפלשתינים וקידום מטרותיהם. באשר למוסיקאי ברנבויס ולאותה אנקדוטה ידוענית חביבה, יודעי ח"ן אומרים, כי ספק אם עודנה תקפה כפי שהיתה בימי שיא פירסומו כאמן בינלאומי, הגם שקונצרטים אינם חסרים לברנבויס עד עצם היום. האם שיאו של דניאל ברנבויס כבר מאחוריו – ככל שעשויה לרמז שרשרת עובדות, הקשורות בקריירה האמנותית של מי שהיה ילד-פלא בבואנוס-אייירס, גדל והתחנך בתל-אביב, ומכאן יצא לכבוש את העולם, מתוקצב במילגה מטעם "קרן התרבות אמריקה-ישראל"?

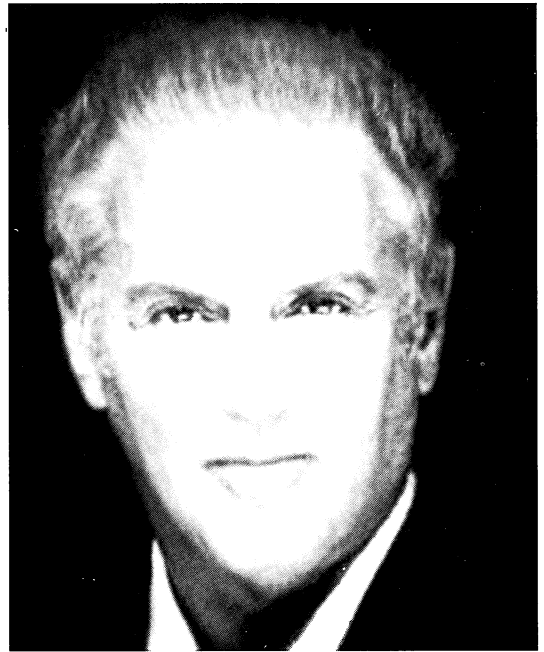
תסמונת מנוחין ותודעת ייסורי דרזדן

הייתכן שרצף האירועים להלן משקף פיחות עקבי מדורג ביוקרתו הבינלאומית של דניאל ברנבויס: – פרישה צורמת מניהול "תזמורת פריז" (1989), הדחה מהדהדת ממשרת המנהל המוסיקלי בבית-האופרה "באסטיל" (1990), מועמדות כושלת ראשונה לתפקיד המנהל האמנותי של הפילהרמונית-הברלינאית, מועמדות

אהרון דולב, בוגר החוג לעיתונאות באוניברסיטת "קולומביה" בניו-יורק, וחבר מערכת "מעריב" במשך ארבעים שנה. אי"ד שימש בעיתונו בכפל תפקידים: כתב בכיר למשימות מיוחדות ומבקר קולנוע. **בנתיב** פירסם מאמרים מראשית היווסדו של כתב העת.

יהודי מנוחין

דניאל ברנבוים

דבקותו של דניאל ברנבוים בצדק הפלשטיני מזכירה לא במעט את שנאתו של יהודי מנוחין לציונות. על השאלה מדוע מתייצבים שני יהודים אלה לימין האויב הנחרץ והמסוכן ביותר שקם לישראל מאז השואה, קשה להשיב. אולי בזכות תרומתו הנודעת של אשי"ף לערכי ההומניזם הליברלי בכלל – משאת נפשם של שני היהודים הנ"ל – ולמוזיקה בפרט. אולם מה נלין על עוכרי ישראל, הלא נשיא מדינת היהודים העניק במו ידיו למנוחין את פרס "וולף" היוקרתי, וברנבוים היה ונותר גיבור תרבות של הממסד הישראלי.

המדוינה חיים הרצוג את "פרס וולף" ("הנובל הישראלי"), על "תרומתו לפיוס בין העמים". מנוחין וברנבוים אחריו מילאו אולמי קונצרטים בישראל והתקבלו בתשואות. על דניאל ברנבוים ייאמר במידת ההגינות המתחייבת, כי בפעילותו האנטי-ישראלית ידע, בדרך-כלל, לעצור על-סף הקיצונות הארסית של מנוחין. לא תמיד. אפילו ידידים ישראלים סברו, כי ברנבוים הגדיש את הסאה בראיון ל"טיימס" הלונדוני,² שבו לא הסתפק עוד בגיוני מדיניות ישראל; סלידתו מאיתנו העמיקה כדי כך, שבראיון זה גמר אומר להודיע לעולם, כי החליט "לגמור איתנו" אחת ולתמיד. למראייתו שלו אמר ברנבוים, כי גמלה בו ההחלטה להחרים את "ישראל הקולוניאליסטית", שאליה לא ישוב עוד – בגלל "הפרק הלבנוני", בגלל "היחס למיעוט הערבי", בגלל "כיבוש פלשתינ ודיכוי הפלשתינים".

הלקאה עצמית בשער בת-רבים

הראיון ב"טיימס" משך אש, במיוחד ההכרזה על מתן גט כריתות לישראל. תגובות קשות נשמעו מימין ומשמאל. ידו, טדי קולק, שלח לברנבוים מברק בנוסח: בלי טובות, אל תבוא, לא צריכים כאן ישראלים על תנאי, תישאר שם, נסתדר בלעדיך. מופתע מעוצמת הרגשות נגדו, ברנבוים הכחיש את החרם. ה"טיימס" פירסם את ההכחשה, אבל עמד על אמיתות הדברים. ברנבוים נחת בישראל והוכיח לידידיו הנעלבים, כי אינו מחרים אותם. לעיתונאים סיפר מה אמר ומה סילף ה"טיימס" הלונדוני:

בברלין, כאשר תבע "בנימוקים הומאניטריים" היתר מיוחד להופיע בפני קהל גרמני עוד בטרם נפתחו שערי מחנות ההשמדה. מנוחין אמנם נחת בברלין עם כינורו, ניגן להמוני גרמנים מריעים, ואחר-כך תקף בחריפות את בעלות-הברית – על החרבת דרזדן בהפצצת חילות האוויר שלהן. ההוריש מנוחין את תודעת "ייסורי דרזדן" לעמיתו הצעיר ברנבוים? מכל מקום, פחות מחמישים שנה לאחר מחוות ההזדהות הבלתי-נשכחת של מנוחין עם הקורבנות הגרמנים, בקיץ 1991, נחת דניאל ברנבוים בישראל בראש נגני "תזמורת דרזדן". הקהל הישראלי הריע כדרכו, אבל מבקר-המוסיקה של היומון "ג'רוזלם פוסט", מקס שטרן, בחריגה לא-אופיינית מגבולות הטריטוריה המוסיקלית, בא-חשבון עוקצני מריר עם ברנבוים: "בעזרת 'יהודי החצר' דניאל ברנבוים", כתב המבקר, "גרמניה קוברת את מסע אשמתה בתכריכים אסתטיציסטים". גרמניה ואש"ף, שני צידי מטבע אוטו-אנטישמי בשתי הביגורפיות של מנוחין ושל ברנבוים:

מנוחין הקדים להכריז על תמיכתו באש"ף למן ראשית הקמתו של ארגון המחבלים. עד סוף ימיו שלל את זכאותם של יהודים לקיום מדיני עצמאי, והפיץ דברי בלע ומשטמה ארסיים נגד הציונות ומדינת ישראל: "הצבא היהודי רוצח ילדים פלשתינאים ומבצע מעשי טבח כמו אלה של היפנים במלחמת העולם השנייה, של גייגיס חאן וההונים", אמר מנוחין לעיתון הגרמני "די וועלט",¹ תוך כדי הימנעות אופיינית מחושבת היטב מלהזכיר לגרמנים את עצמם ואת מעלליהם הם במלחח"ע השנייה. שנאתו של מנוחין למדינת ישראל ולציונות ושירותיו הטובים לגרמנים ולאש"ף לא נזקפו לחובתו בטקס חגיגי בירושלים, שבו העניק לו נשיא

¹ 25.8.1993.

² ינואר 1989.

לא התכוון לומר שגמר איתנו, **כן התכוון ואמר**, שמאז מלחמת ששת-הימים אינו יכול עוד להזדהות עם המדינה בגלל "השוני בהתנהגות הבלתי-מוסרית של הישראלים כיהודים, מאז שעברו ממצב של מיעוט נשלט(?) למעמד של רוב שולט..." כאמור, בדומה למנוחין לפניו, **גם ברנבויס רכש לו מעמד חוץ-מוסיקלי נעלה באותו מטבע דו-שימושי**: פרו-פלשתיני (אנטי-ישראלי) בצידו האחד, פרו-גרמני (אנטי-יהודי) בצידו האחר. אולם, בניגוד למנוחין בעל האזרחות הבריטית, הרשאי לברור כראות עיניו רעים להתרועע – ברנבויס מחזיק גם בדרכו ישראלי, בנוסף לדרכו ארגנטיני. דרכו ואזרחותו הישראלים החילו עליו את דיני העונשין על מפגשים עם סוכני אש"ף בכל השנים שקדמו לאוסלו, ולהפיכת מחבלים למדינאים. היש לומר, כי דניאל ברנבויס מעולם לא נדרש לתת את הדין, אף כי פעל לשיטתיות תוך כדי עבירה חוזרת ונשנית על חוקי המדינה?

ברנבויס לא הכחיש, הוא רק הסביר: מדינת ישראל "עושה לו בושות" בחו"ל, בגלל התנהגותה המדינית והצבאית הלא-מוסרית: "לא, אינני גאה במדינה", חזר ואמר למראייניו בארץ ובחו"ל. כעמיתו מנוחין לפניו, גם ברנבויס הקדים לאמץ אוריינטציה פרו-גרמנית תועלתית, ובימת הקונצרטים הגרמנית שימשה את שניהם כפלטפורמה פוליטית. על עמדותיהם ופועלם תוגמלו שניהם בכבוד ויקר, לא רק מצד קהילות שוחרי הצדק והמוסר האנטי (יהודיים) ישראלים המקצועיים במרכז הקידמה התרבותית באירופה; גם מדינת ישראל פינתה את שני המוסיקאים, שהילקו אותה בהכפשות נמרצות בשער בת-רבים, וחברו לגרועים שבאויביה. באולמי הקונצרטים בישראל הריעו להם קהלים גדולים, והביקורות החמיאו בנדיבות, שלא תמיד היתה עוד מנת חלקם מחוץ לישראל. לא כולם נפעמו שנים קודם להופעת ברנבויס בזירה הגרמנית, החליט **הכנר ישה חפץ** לצאת חוצץ נגד תופעת ההתרפסות הגלותית בפני הגרמנים. ישה חפץ נקט התרסה וחולל סערת-רוחות עולמית: באפריל 1953 הופיע חפץ בריסטל בירושלים וביצע סונטה לכינור מאת המלחין הנאצי ריכרד שטראוס. בתום הקונצרט ארב לחפץ קנאי אלמוני וחבט בידו במוט ברזל. ההתנפלות הברברית על "גדול כנרי המאה" זיעזעה את העולם התרבותי. אולם, רק מעטים ידעו מדוע התעקש חפץ לבצע את שטראוס ולחולל מהומה ציבורית.

התעלומה עוררה סקרנות, באשר המוניטין של ישה חפץ הלך לפניו, לא רק כרב-אמן, אלא גם כיהודי גאה מבית ציוני טוב. עיתונאי ישראלי, יעקב גל המנחה, שאל את חפץ ודיווח ב"מעריב", כי הכנר הגדול השיב לו ברוגזה: "אם אתם הישראלים הסכמתם לקבל כאן את יהודי מנוחין ושכחתם לו את אשר עולל, תצטרכו לקבל גם את ריכרד שטראוס על כל אשר עולל." הישראלים מיהרו לשכוח, ישה חפץ זכר ובו, הן למנוחין והן לישראלים. כמעט חמישים שנה אחרי, **היה ישה חפץ המנוח יוצא בהפגנת בוז דומה לנוכח פרשת התרפסות גלותית במהדורת דניאל ברנבויס**, שבה יסופר להלן! על כך ניתן רק לשער במידת הסבירות הראויה: הואיל ובעיר ברלין עסקינן – משמע בנשאת תורשתית של הנגיף האנטישמי – רק מעטים הוכו בתדהמה, כאשר המחלה עצמה פרצה בשערורייה נפיצה ונודעה בשמה – "פרשת היהודי ברנבויס". אף-על-פי-כן

מעטים שיערו, כי יחסי הגומלין בין ברלין ופרנסיה לבין המנצח דניאל ברנבויס, יחסים שתחילתם בהרמוניה מתקתקה, סופם להתנפץ בדיסוננס פוליפוני רועם. בנובמבר 1992, עם מינויו של דניאל ברנבויס למנהל מוסיקלי של האופרה-הממלכתית ("שטאטסאופר") בברלין, ראש העיר "עשה לו כבוד", בהעניקו את "צלב גרמניה-המאוחדת" למנצח היהודי-ישראלי. הממונה ברנבויס וראש העיר הממנה בירכו ושיבחו איש את רעהו בדברי קילוסין מתרפסים לעילא ולעילא. אמר ראש העיר: "הצלב הגרמני הזה ניתן לך, דניאל ברנבויס, מטעמה של ארץ, שבה למוסיקה ולתרבות יש משמעות מיוחדת בחיי היום יום שלה." ברנבויס הכליג בשבחה של ברלין, העיר המועדפת עליו על פני כל ערי תבל, וקשר כתרם למוסדותיה האמנותיים, לתרבותה ומורשתה: "כאן" אמר למברכיו, "אני יכול לעבוד באופן שאיני יכול כמותו בשום מקום אחד בעולם." עוד הוסיף ואמר, כי את הצלב שהוענק לו ברצונו לחלוק עם התזמורת הפילהרמונית של ברלין, "עימה אני קשור כבר שלושים שנה".

לצאת מן המחילות האפלות ההן

א הצלב, שחלק עם התזמורת הברלינאית, אף לא שלושים שנות הקשר עימה, לא עמדו לברנבויס, בעת שהגיש מועמדות, פעם אחר פעם, לאחת המשרות היוקרתיות הנחשקות בעולם המוסיקה – מנהל מוסיקלי ומנצח קבוע של התזמורת הפילהרמונית הברלינאית: "הפילהרמונית של ברלין סטרה בשנית על לחיו של ברנבויס", נכתב בעיתונים, "פעם אחת בעבר, כשבחרה התזמורת מנהל מוסיקלי והעדיפה על פני ברנבויס מנצח איטלקי (קלאודיו אבאדו); אשתקד שוב בחרה מנהל מוסיקלי ופסלה את מועמדותו של ברנבויס בשנית, בהעדיפה על פניו מנצח בריטי (סיימון ראטל)". משקיפים מסוימים גרסו, כי פסילת ברנבויס למשרה הנכספת קשורה גם בעבר הבעייתי של התזמורת הזאת, וכי בגין העבר האפל מתקשה הממסד התזמורתי השמרני הזה להכתיר "בוס" יהודי בראשו. אכן, בפי יוזף גבלס היתה הפילהרמונית הברלינאית "היהלום בכתר התרבות שלנו". בבת-עיניו של גבלס היתה התזמורת הזאת, והוא עשה בה שימוש תעמולתי נרחב – בה ובמשתפי הפעולה הנודעים – וילהלם פורטוונגלר, הרברט פון-קאראיאן – שהניפו שרביטם מעל זוכנה בשנות המשטר הנאצי; לרבות בקונצרטים חגיגיים לכבוד היטלר בימי הולדתו ובאירועים מיוחדים בנוכחותו, כדוגמת קונצרט-הניצחון בפריז הכבושה בניצוחו של הרברט פון-קאראיאן הצעיר, חבר-מפלגה משנת 1935. ברנבויס הצעיר הקדים להיענות להזמנת פון-קאראיאן ולהופיע כמנצח אורח עם תזמורתו כבר בשנת 1969; משמע, בעוד אשר לא רק המנצח הנאצי מוסיף לעמוד בראש התזמורת הפילהרמונית הברלינאית, אלא גם נגנים מן העידן הנאצי עודם משמשים בשורותיה, וארצות כיבוש לשעבר עודן מחרימות אותה ואת מנצחה.

על הופעותיו המוקדמות של דניאל ברנבויס עם תזמורת זו כבר נכתב, כי הפילהרמונית הברלינאית תיגמלה את הפסנתרן ברנבויס בשמשה לו מקפצת זינוק אל דוכן

המנצחים. **בתמורה גבתה התזמורת מברנבויס תשלום מלא בהאצת תהליך הדה-נאציפיקציה שלה ומחיקת כתמי עברה באמצעות תעודת-כשרות מטעם מוסיקאי יהודי וישראלי.** בנידון זה ברנבויס עצמו העיד עליו, כי עמל רבות ולא הירפה עד אשר מימש שאיפה – "לקרב בין יהודים לגרמנים באמצעות המוסיקה." באפריל 1990 מתממשת שאיפתו בטקס קירוב לבבות אולטימטיבי: דניאל ברנבויס מנצח על תזמורתם של גבלס, פורטוונגלר ופון-קאראיאן – בסירה במדינת ישראל. חמישים ושש שנים לאחר גירוש נגניה היהודים (אפריל 1934), לקראת הסיוור המיועד בישראל, נושא ברנבויס דברי הלל נפעמים על התזמורת הברלינאית בפרט, על תרבות גרמניה בכלל, במסיבת עיתונאים בתל-אביב:

אני מאושר על קיום הסיוור הזה... התזמורת הזאת (הפילהרמונית של ברלין) היא לא רק גדולה ומפורסמת, אלא היא סמל של כל התרבות האירופית ב-200-300 השנים האחרונות. הגרמנים תרמו לחיי המוסיקה לא רק בארצם, אלא בכל המקומות שמוסיקה מנוגנת בהם... אני חושב שיש עכשיו צורך לטהר את המושג 'מוסיקה גרמנית'...

לטהר? ממה בעצם?

מסע טיהורים ארי כבר מזמן לא נערך בברלין, וככל הידוע גם צווי החרמה וגירוש נגד מוסיקאים יהודים אינם מונפקים שם עוד. אף-על-פי-כן, לא הכול אחרת בגרמניה-האחרת ולא הכול השתנה בברלין-המאוחדת. עובדה, אפילו הודעה עניינית מתריסה כלפי מוסדות העיר, מפי מוסיקאי יהודי אוהב ברלין ותרבות-גרמניה כדניאל ברנבויס, די בה לסדוק את הציפוי המהוגן העוטף את ברלין התרבותית. **לא די בה, כפי שיסופר, להזכיר לגרמנופיל אדוק כמותו, מפני שאינו רוצה לזכור: כי גרמניה היא גרמניה, הגרמנים גרמנים, וכי גם בפני גרמנים נאורים בברלין התרבותית דניאל ברנבויס היה ונשאר "היהודי ברנבויס",** כפי שנתכנה לא מכבר בעיצומה של שערווייה אנטישמית מבחילה. עיתוני גרמניה דיווחו, כי "פרשת ברנבויס" פרצה והפכה ליפרשת היהודי ברנבויס", בתגובה להודעתו, כי ישקול לקצר כהונתו כמנהל ה"שטאטסאופר" ("האופרה הממלכתית") בברלין, אלא אם יחליטו פרנסי העיר להגדיל את תקציב בית-האופרה. כאמור, די היה בהודעה זו לעורר הדים מימי ליקוי המאורות הגדול בבירת התרבות ההיטלראית. ואמנם, **מבין המחילות האפלות הישנות זחלו רוחות הרפאים ההם ויצאו במחולות השנאה האנטישמית.**

דיון פומבי בעל נימות גזעניות ניטש סביב הודעת ברנבויס – **דיון במנהל האופרה היהודי, שרוצה (להגדיל את התקציב) לחלוב את כספי העם הגרמני.** כמה מראשי המימסד הברלינאי נטלו חלק בדיון, כפי שדיווח היומון "ברלינר מורגנופוסט". אחד מהם, ראש הסיעה הדמו-נוצרית בעיריית ברלין, הֶר קלאוס לנדובסקי, הציג בפני קוראיו ברירת-מחדל מדיפה צחנה אנטישמית חריפה, לאמור: שני בתי אופרה מוחזקים בכספי הציבור הגרמני לתפארת חיי התרבות בברלין. האחד, "הדויטשהאופר" ("האופרה הגרמנית") במערב העיר,

מנוהל בידי מוסיקאי גרמני צעיר, כריסטיאן טילמן, מי ששימש בעבר כאסיסטנט לברנבויס ומוזכר כיום כיושב ראש של הרברט פון קאראיאן הנודע (גם לשמצה, כזכור). טילמן זה מצדד באיחוד שני בתי האופרה, וככל המשוער מועיד עצמו לעמוד בראש בית-האופרה המאוחד. בית-האופרה השני, ה"שטאטסאופר" במזרח העיר, מנוהל בידי "היהודי ברנבויס" – ממש כך, בצירוף שתי התיבות הללו בפי הר לנדובסקי מעל דפי ה"ברלינר מורגנופוסט" – והמסקנה מתבקשת מאליה: טילמן הגרמני רוצה לאחד ולחסוך כסף גרמני, ברנבויס הזר חומד את הכסף הגרמני, ובכלל – ישפוט הקהל הגרמני שוחר-התרבות מי מבין השניים מוסמך וראוי יותר לבטא את רוח-התרבות-הגרמנית, טילמן הגרמני, או היהודי ברנבויס? **האמנם פתחה ברלין במערכה אישית נגד המנהל היהודי ברנבויס, או שמא נעשה בו שימוש אינסטרומנטלי במסע התעוררות חדש נגד היהדות במוסיקה הגרמנית** – בסימן מורשתו של ריכארד ואגנר ומסת השנאה היהודית החסלנית שלו, "היהדות במוסיקה"? יומון גרמני אחר, "פרנקפורטר אלגמיינה", הותיר בנידון ספק מועט, משפירסם מאמר מאת ציר הסנאט הברלינאי, הממונה לשעבר על תיק התרבות בעיריית ברלין, אולריך רולוף-מומין: "המנצח דניאל ברנבויס אולץ לפרוש מניהול השטאטסאופר בברלין בשל היותו יהודי" – כתב הסנאטור הברלינאי ללא כחל וסרק.

קץ ההגמוניה היהודית?

העיר אולריך הסגיר מן-הסתם גם את השקפת עולמו הוא, בגלותו לקוראיו כי שני אישי ציבור חשובים בברלין (ה"ה טילמן ולנדובסקי, ככל הנרמז במאמר) ביטאו בפניו לא רק שביעות רצון מעצם הסתלקותו הצפויה של היהודי ברנבויס מניהול ה"שטאטסאופר", גם שמחה הביעו: על כך שהסתלקותו של ברנבויס מבשרת את קץ עידן היהדות במוסיקה ובחיי התרבות בברלין, או כלשון מחבר המאמר – "הללו הביעו שמחתם על לכתו של ברנבויס כשלעצמו, ומשום שהוא מסמל את סופה של 'ההגמוניה היהודית' בחיי התרבות הגרמנית." ככל שניתן להתרשם מן השרוב המובלט של מוצאו היהודי, פרשת ברנבויס בברלין עוררה בגרמנים הלך-רוח נוסטלגי לימי פריחת התרבות הגרמנית הלאומנית ברוח טוהרת הגזע: תחת רישומו של הפולמוס הברלינאי אודות היהודי-ברנבויס, קרא מנהיג הרוב הדמו-נוצרי בבונדסטאג, הער פרידריך מרץ – לדון מחדש בהגדרת המושג "תרבות גרמנית", במטרה "להגן עליה (על התרבות הגרמנית) מפני השפעת מהגרים זרים." מיד נראה, כי בפרשת ברנבויס, לא רק ראשי הציבור הגרמני שכחו הכול ולא למדו דבר, גיבור הפרשה ברנבויס עצמו לא זכר כלום, ומאומה לא למד בכל שלושים שנות ישיבתו בין גרמנים בגרמניה. בגיחתו האחרונה הקצרה לישראל (דצמבר 2000), הופיע ברנבויס בקונצרט יחיד והעניק ראיונות עיתונאיים בשפע, שבהם הגן על הגרמנים בעיקשות מכחישנית פתלתלה, וביותר משמץ רמייה והולכת שולל עצמית: האם האנטישמיות בגרמניה מהווה בעיה עבורי? נשאל ברנבויס בצל ההתקפה

האנטישמית עליו בפרט ועל היהדות-במוסיקה בברלין ובגרמניה בכלל.

"אני לא נתקלתי בשום בעיה אנטישמית בגרמניה, השיב ברנבוים ביובש לאקוני לכתב "הארץ"³. יתר על כן, אליבא דברנבוים, השערורייה האנטישמית, כביכול, אינה שערורייה כלל, אנטישמיות ודאי שאין בה. מה בכל זאת יש בה? "קנאת אופרות ופוליטיקה" יש בה, ומקורה במתיחות תחרותית בין שני חלקי ברלין, מזרח מול מערב, ואידך זיל גמור. כך ברנבוים. יתרה מזאת, אפילו מי שכונה אותו "היהודי ברנבוים", אותו הער לנדובסקי ממועצת העיר, מוגזם להחשידו באנטישמיות, ייתכן אפילו שהאיש מצטיין בפילוסופיות יתירה, עובדה: ראש עיריית ברלין עצמו הבטיח לברנבוים, כי בצירוף המילים "היהודי ברנבוים", צירוף טעון ככל שנשמע, לנדובסקי זה כלל לא רצה לעלוב בברנבוים, כי אם להפך, ביקש להחמיא לו. ברנבוים סיכם את הפרשה בפלפול נלעג:⁴

...מה שעשו לי בברלין לא קשור באנטישמיות. לנדובסקי לא דיבר על היהדות. הוא רק אמר את המשפט הטיפשי 'היהודי ברנבוים'. זה כל מה שאמר. אתה לא יכול להגיד שיש אנטישמיות בברלין (אם) הוא צילצל אלי, התנצל ואמר שהתכוון לתת מחמאה.

כולם התנצלו, חזר ברנבוים והשתבח בידידיו הגרמנים, ולמראיינו סיפר מי ומי במתנצלים בפניו: "טילמן התנצל ואפילו נשיא גרמניה לשעבר, וייציקר, התנצל, ושר-החוץ הגרמני, לשעבר, גנש התנצל." כה הרבה התנצלויות, כלום דרושות להוכחות טובות מאלה, כי בגרמניה אין כלל אנטישמיות ושום גרמני אינו מסוגל לעלוב בברנבוים האדם ולבוזתו.

מה המקור ומה פשר להיקסמות כה עזה, שבעטיה נכון דניאל ברנבוים למחול על יושרה מוסרית, לספוג עלבונות שפלים, להכניש ולהדחיק? ממה קרוץ אותו כוח משיכה אפל אל הגרמנים, שביגונו נמנע ברנבוים מלהטיח קלונם של הגינטלמנים הגרמנים המתנצלים הללו, ששוב אינם מהססים עוד להסיר את מסכות הצביעות ולהתגעגע בערגה קולנית לימים הטוורים ההם – ימי סילוק "ההגמוניה היהודית" מחיי התרבות בגרמניה? שורשים עקורים, שייכות מפוצלת, זהות קרועה? אכן. "יש לי יותר מזהות אחת," אומר ברנבוים לכתב סוכנות הידיעות "אסושייטד פּרֶס" בעיר הולדתו בואנוס-אייירס, שאלה חזר אשתקד במלאת יובל להופעת הבכורה שלו כילד-פלא בן שבע: "חלק ממני ארגנטיני, חלק יהודי ישראלי – ובגרמניה אני נעשה גרמני."

לא, אין הוא חושש ממשבר-זהות כתוצאה מריבוי ובלבול זהויות, להפך: "הזהות האחת רק מחזקת את הזהות האחרת." האמנם? ברנבוים מתגורר עם משפחתו בגרמניה ומכאן, ש"נעשה גרמני" על-פי עדותו הוא. אלא שדווקא המקרה-ברנבוים מיטיב להפריך את תיאוריית חיזוקי הגומלין בין פצלי הזהויות, להפריכה ולחשוף אותה ברפיסותה: בעוד זהותו הגרמנית של ברנבוים מעמיקה ומתחזקת, הזהות היהודית-ישראלית מעיקה ובעייתית, וסופה קריסה בשלילה עצמית והזדהות פעילה עם האויב, עם מוסרו, צדקתו ומטרותיו: "...קשה היום להיות ישראלי

³ 2.10.2000.

⁴ "ידיעות אחרונות", 29.12.2000.

⁵ "ידיעות אחרונות", 25.12.1996.

⁶ 29.12.2000.

גאה בחוץ-לארץ, רוטן ברנבוים בראיון אחר לידיעות אחרונות", "זה הופך בשבילי לקשה יותר ויותר." **איפה טמון, ממה נובע ומתי החל הקושי הזה?**

"...אחרי מלחמת ששת-הימים, (כאשר) המדינה הקטנה (הפכה) למדינה כובשת ושולטת על עם אחר. (וזה) נעשה בלי צדק, ללא כבוד ובחוסר מוסר... ההתנהגות שלנו מלמדת, שלא למדנו מספיק מההיסטוריה שלנו, כפי שהזיכרון ישעיהו לייבוֹבִיץ', דמות-מופת בעיני ברנבוים: "כל-כך הערצתי את פרופ' לייבוֹבִיץ', שניסה ללמד אותנו לקחים מההיסטוריה, וקרא לחיילים לא לשרת בשטחים הכבושים." פרופ' לייבוֹבִיץ' ייזכר עוד כמי שערך אנלוגיות פרובוקטיביות בין צה"ל לצבא הנאצי ובין מתחלי יש"ע לבירוני ה-א.ס.א.ס: "קולות כאלה חסרים לי היום," אומר ברנבוים בראיון⁵, המתפרסם תחת רישומה של מתקפת פיגועי תופת ופיצוץ אוטובוסים, שעליהם ועל מרחץ הדמים בערי ישראל גמרו את ההלל – אם לא השתתפו בייזום ותכנון – כמה מהידידים הערבים של דניאל ברנבוים. ברנבוים מבין אותם, שלא לומר מוצא צידוק לפיגועים הרצחניים, וכך הוא מנמק: "...המוסר של השולט והמוסר של הנשלט שונים – עבור הנשלט כל האמצעים כשרים." ועוד באותו ראיון חוזר ברנבוים ומתערם – "בחוויל אני לא יכול להגן על ישראל. במיוחד לא באוזני הידידים הערבים הרבים שיש לי." ועל כגון אלה הדברים יפה האמרה – אמור לי מי הם ידידיך...

אכן, מי ומי?

במחצית השנייה של שנות ה-80, בשלהי כהונתו כמנהל מוסיקלי של "תזמורת פריז", מחליט ברנבוים לתרגם את השקפותיו על הסכסוך המזרח-תיכוני לשפת מעשה. בתמיכת "מתנגדת חריפה למדיניות ישראל בשטחים", אשת-החברה הפריזאית גבי מארי-קלייר מנדס-פראנס (אלמנת ראש ממשלת צרפת בעבר, פייר מנדס-פראנס), מייסד ברנבוים "חוג אינטלקטואלים" מתנגדי מדיניות ישראל, ומעמיד לרשות החוג סלון פרו-אש"פי בבית מגוריו בפריז. דירת משפחת ברנבוים ממוקמת בנוחות שימושית מעל אולם הקונצרטים "פלייל" ברחוב פוּבּוּר-סַנְט-אוּנּוּרָה, וכך יכול בעליה לדלג בזריזות מן היונים בענייני ישראל/פלשתינ אל דוכן-המנצחים וחוזר חלילה. מבין בכירי החוג הסלוני של ברנבוים מתבלט גיסו של יאסר ערפאת וראש סוכני אש"ף בצרפת, איברהים סוס. לקראת ביקור יאסר ערפאת בפריז בהזמנת הנשיא מיטראן, ראש ממשלת ישראל יצחק שמיר מוסר לשגריר צרפת איגרת מחאה נגד קבלת-הפנים לראש אש"ף בארמון אליזה. בפריז נערכים עוד שני אירועים מנוגדים בתכלית לקראת ותוך כדי ביקור ערפאת: מועצת-הגג של הארגונים היהודיים קראה לעצרת המונים "נגד הטרור הרצחני של ערפאת", ומנגד מפרסם העיתון "ליברסיון" ידיעה בלעדית: "המנצח הישראלי דניאל ברנבוים מארגן פגישה של אישים יהודים עם יאסר ערפאת." **על מה דיברו ואילו סיכומים והסכמות בין איברהים סוס וסוכניו לבין דניאל ברנבוים והאינטלקטואלים היהודים שלו נתקבלו שם, בסלון הקדם-אוסלו? בבית משפחת ברנבוים בפריז? שלל עצות ברוח ההסכמות ההן, שמע תום שגב ודיווח עליהן ב"הארץ",⁶ מפי ברנבוים עצמו, בביקורו האחרון בארץ:**

איך להצדיק פיצוץ אוטובוסים

הוא (ברנבוים) מוכן לוותר לפלשתינים על הריבונות בהר-הבית גם בלי שלום, וגם לתמוך בהקמת מדינה פלשתינית בלי שלום הוא מוכן.

לומר, מפרש שגב, לתת להם את הר-הבית ומדינה פלשתינית בתורת מקדמות על-חשבון הסכם שיהיה או לא יהיה. עוד שמע ממנו שגב, מה שומה עלינו לעשות בסוגיית זכויות המיעוט הערבי בתוך מדינת ישראל בטרם נהיה ראויים להתקרא דמוקרטיה אמיתית: "אין לי התנגדות לכך, שנשנה את דגל המדינה", אמר לו ברנבוים, ו"אין לי התנגדות לכך, שנוסיף בית להימנון 'התקווה'". שום קונצפציה כזאת של הענקת מקדמות נדיבות ללא תמורה לפלשתינים, וביטול סמלים לאומיים יהודיים, אינה מקובלת כמספקת על דעתו של ידיד פלשתיני אחר של ברנבוים: פרופסור אדוארד סעיד, מרצה לאנגלית ולספרות השוואתית באוניברסיטת "קולומביה" בניו-יורק. ידיד-נפש שלו, כפי שברנבוים נוהג להציגו, אדוארד סעיד הוא, ככל הנראה, האישיות הבולטת ביותר בין ראשי אופוזיצית האינטלקטואלים ליאסר ערפאת. סעיד שולל שליטה מוחלטת אפילו את הסכמי-אוסלו – "שלום ורסאיני", כלשונו. עוינותו את מדינת ישראל קיצונית ומיליטנטית, ולהתנגדותו הבלתי-מתפשרת לקיומה המדיני העצמאי הוא מרבה לתת ביטויי שטנה בהרצאות, במאמרים וספרים. החבר המלומד הזה של ברנבוים פנה לא מכבר לשימוש באלימות נגד ישראלים. צלם-חדשות ב"שער פטמה" הנציח לאחרונה את הידיד סעיד בצד הלבנוני של גדר הגבול, מזדקף מלוא קומתו בראש אספסוף פלשתיני ומיידה אבנים בחיילי צה"ל. "מה לך ולאדוארד סעיד?" שואל את ברנבוים מבקר-המוסיקה חנוך רוזן,⁷ "הוא הרי אידיאולוג של האמונה, שיש לזרוק אותנו ליס?" ברנבוים מתעלם הן מן האידיאולוגיה והן מן היס, ורק מפליג בשבחי ידידו סעיד: "אדוארד סעיד הוא אינטלקטואל אמיתי וידיד אישי קרוב..."

החיבור בין שני השותפים לסלידה מישראל הכוחנית הכובשת, הצמיח מערכת יחסים הדוקה בין ברנבוים לאוניברסיטת ביר-זית – מעוז של קיצונות פלשתינית בלתי-מתפשרת ובית-גידול למנהיגים מיליטנטים של ארגוני הסירוב. במארס 1999 מתלווה אדוארד סעיד אל דניאל ברנבוים בדרכו מירושלים להופעה מיוחדת ברסיטל לפסנתר בפני הסגל והסטודנטים באודיטוריום של אוניברסיטת ביר-זית. ברנבוים מתקבל שם בתשואות מתמיהות, לכאורה, בהתחשב במדיניות המוצהרת של הממסד האוניברסיטאי הזה, השולל בקנאות כל מגע עם ישראלים באשר הם, לרבות אנשי שמאל ישראלי רדיקלי. **הסתירה, לכאורה, בין החרם הגורף על ישראלים לבין קבלת-הפנים הנאה לפסנתרן הישראלי, מתבהרת למחרת היום.** בידיעה מטעמה בכלי התקשורת הפלשתינים, מתעלמת הנהלת האוניברסיטה לחלוטין מזהותו האזרחית של המוסיקאי האורח: "הופעה ראשונה מסוגה בפלשתין של אמן בינלאומי נודע", נאמר על ברנבוים באותה ידיעה, וכן: "דניאל ברנבוים הוא פסנתרן-מנצח, המסמל תרבות בעולם, והופעתו בביר-זית היא הצהרה

עמוקה של תמיכה בחיי התרבות הפלשתינים". לפי שישראליותו של האמן הישראלי לא הוזכרה באותה ידיעה ולו ברמז, הרי שבהופעתו בביר-זית לא גרע ברנבוים מאומה משלמות החרם נגד ישראלי וישראלים. למעשה, קיבל עליו את דיני הקנאות החשוכה של המוסד האקדמי העיון – הידוע במקומותינו כ"חממה לרבי-מחבלים" ו"מכללה להסתה" – מתוך הבנה מלאה, יש לשער. שהרי איך הצדיק שם (ראה לעיל) ברנבוים אפילו את פיצוץ האוטובוסים בחוצות ערי ישראל? "...עבור הנשלט כל האמצעים במלחמתו כשרים."

בעולם של מוסר יחסי מעוות נוסח ברנבוים, כשרים האמצעים כולם גם במלחמתו האובססיבית בכיסי ההתנגדות האחרונים לסילוק אחרון הסייגים לשכחה ולבושה בחיי התרבות והרוח בישראל: ביטול החרם על ריכארד ואגנר מצדיק, ככל הנראה, שימוש בכל האמצעים הלא-כשרים, לרבות טיעוני סרק נלעגים, הטעיה מדעת וסלף מכוון. אכן, להשלמת תמונת עולם אוטו-אנטישמית נדרש עוד עיון בתופעת הסגידה של ברנבוים להוגה האנטישמיות האידיאולוגית ו"הפתרון הסופי", ורוממותו לדרגת אלוה מוסיקלי. בספרו התייעודי "עלייתו ונפילתו של הרייך השלישי", שילב ויליאם שיירר מובאות מתועדות מהגיגי היטלר – על הערצתו את ריכארד ואגנר כ"מקור השראה נשגב" ועל ביקוריו האהובים בפסטיבל ביירויט, קודש-הקודשים הוואגנרי; שם, תחת צלב קרס ענקי, התקבל (היטלר) בהערצת-אליל ע"י משפחת ואגנר – בנו זיגפריד וכלתו ויניפרד – שאירחוהו ברוב הדר ב"וואנפריד" (בית מגורי ואגנר) וקידמו אותו במועל-יד בתא-הפירור באולם מופעי הפסטיבל. צאצאי ריכארד ואגנר, הבית, סמליותו ומורשתו אינם זרים לדניאל ברנבוים זה שנים רבות. יתרה מזאת, ביירויט אינו רק עוד מראה-מקום בדרכו האמנותית, אלא ברנבוים עצמו היה לציון-דרך בתולדות עירו של ריכארד ואגנר: המוסיקאי היהודי הראשון על דוכן-המנצחים הוואגנרי, מאז שסולק ממנו אחרון המנצחים היהודים, ברונו וולטר, במסע טיהורי הגזע מימי עליית הנאצים לשלטון.

על חלקו במחיקת הכתם ההיטלראי מעל אחוזת ואגנר, זכה ברנבוים בהוקרת המשפחה ובשבחי הממסד והעיתונות הגרמניים, אי פה ושם גם בעקיצות ארסיות, לדוגמה: "יהודי החצר" של משפחת ואגנר ועוד כדומה. מכל מקום, ברנבוים חזר ועלה על דוכן-המנצחים ביירויט, עד אשר לפני כשלוש שנים גמלה לו משפחת ואגנר על שירותיו הטובים בהודעה על מינויו הקרוב לכהונת מנהל הפסטיבל הוואגנרי ביירויט. בשולי ההכרזה על המינוי התפרסמו דברי פרשנות מרחיקי לכת על סמליותו ומשמעותו: לראשונה מאז פתיחתם מחדש של שערי ההיכל הוואגנרי לאחר המלחמה, יופקע שרביט הניהול מידי השושלת המשפחתית, וביוזמת נינו של ואגנר יימסר לידי גורם חיצוני, שהוא לא-במקרה מנצח יהודי. לא כל נינו של ריכארד ואגנר בירכו על המוגמר. אחד הנינים, ד"ר גוטפריד ואגנר, הסתייג נמרצות, הטיל דופי באישיותו של ברנבוים, ותקף אותו בחריפות – מכיוון אנטי-וואגנרי בלתי-צפוי: שמו של דניאל ברנבוים ומעורבותו הבלתי-נלאית בהפצת והאדרת ואגנר השתרבו במהלך ראיון בתחנת השידור "פראנס מוזיק", שבו נשאל ד"ר גוטפריד ואגנר לפרש יחסו הטראומטי אל הסבא-רבא שלו.

⁷ "ידיעות אחרונות", 29.12.2000.

פולחן הדם והאש, המוות והאבדון

ד"ר ואגנר, מוסיקולוג וחוקר, השיב בניתוח המהוויות העל-מוסיקליות "המפלצתיות", כלשונו, של היצירה הוואגנרית ושל כתבי ריכארד ואגנר הרעיוניים כמקשה יצירתית-הגותית אחת. "האב-הגדול של האנטישמיות האידיאלוגית באירופה", כינה הנין את הסבא-רבא שלו. המראיין שאל מה מבודד ומייחד את ואגנר כשונא-יהודים משאר יוצרים אנטישמים: ד"ר ואגנר לא חידש רבות בהזכירו, תחילה, כי בשתי החטיבות היצירתיות בעבודת חייו – תכלילי האופרות וכתבי ההגות – יצק ואגנר יסודות ותשתית להתפתחות רעיונית מגשרת, מן התפיסה הסטאטית של "היהודי הנצחי" הדחוי אל האידיאלוגיה הראדיקלית של "הפתרון הסופי"; היטלר ובריוניו ינקו את יסודות האנטישמיות האידיאלוגית במישרין מן העיזבון והמורשת הוואגנרית, וחמישים שנה לאחר מות אליהם ישמו את תורת הגזע הדטרמיניסטית כמצוות עקרונית, כפי שניסחם בכתביו ופירסמם בתפוצה המונית ברחבי אירופה: שלילת היהודי בשל מינו, וחסולם הפיזי של בני הגזע היהודי, שאחת דתם – "היעלמות בכיליון".⁸ גוטפריד ואגנר דיבר עוד על "רעלים גלויים וסמויים" המבעבעים בכתבים ההגותיים של ואגנר ונמסכים אל התכנים המוסיקליים והמתומללים באופרות המיתולוגיות שלו. לא נעדרו מן הדיון הרדיפוני פרידריך ניטשה ומסתו, "פרשת ואגנר" (משנת 1888), שבה אובחן הפולחן הוואגנרי כ"מחלה ממארת", וואגנר עצמו כונה "בכור-סטן, המרעיל את בארות התרבות, והמערער את יסודות הציוויליזציה". בעודו מזהיר מפני נזקי האזנה בלת-מבוקרת למוסיקה של ואגנר, הגן ד"ר ואגנר על ההימנעות מביצועים פומביים של מוסיקה ואגנרית במדינת ישראל.

במאמר מוסגר יצוין, כי החרם על ואגנר החל בארץ-ישראל בשנת 1938 כתגובה ספונטאנית ל"ליל הבדולח", ונמשך ברציפות עד תחילתה של העונה המוסיקלית הנוכחית, כאשר קטע ואגנרי נוגן לראשונה בבחינת "ניסוי כלים", בקונצרט פומבי של התזמורת הסימפונית ראשון-לציון ומנצחה מנדי רודן. מאזין אחד הפגין בהפעלת רעשן וסולק מן האולם, מאזינים נוספים הביעו מחאתם בביטול כרטיסי המינוי. בראיון עימו לא חסך ד"ר ואגנר בגינויים ("שרלטנות אסתטיציסטית אטומה") כלפי ואגנריסטים מתעלים, כביכול, המייעצים להאזין למוסיקה ואגנרית מבלי לתת דעתם לאישיות יוצרה, השקפת עולמו ורעיונותיו המסוכנים. בהקשר זה הזכיר המראיין את שמו של הפסנתרן-מנצח היהודי-ישראלי דניאל ברנבוים, כאב-טיפוס "וואגנרי מתעלה", הפועל נמרצות להאדרת ואגנר ויצירתו, ומנהל מאבק עיקש לקידום הפצתה בישראל. "זה עיוות תרבותי ומוסרי", אמר ואגנר הנין. מניעי ברנבוים בעשותו כן, טען עוד ד"ר ואגנר, אינם טהורים כלל. בסוגיית ואגנר נוהג ברנבוים כ"תועלתן ציני", המתנאה במומחיות ואגנרית סמכותית ומולך שולל בכל הקשור לעובדות ולאמת ההיסטורית; שהרי מי כמומחה לוואגנר יודע, כי לצד חיבורי השטנה האנטי-יהודיים העיוניים, יצירתו האופראית היתה לספינת-הדגל התרבותית של גרמניה הנאצית – מפני שוואגנר העלה באוב עולם גרמני עתיק:

⁸ ריכרד ואגנר: "היהדות במוסיקה" וכתבים אחרים.

בהפיתו הוד-קדומים במיתוסים הטבטוניים ובאליים פאגניים לוחמניים, בדרקונים ודמונים, בסכסוכי דמים, בטקסים שבטיים, קודים פרימיטיביים ואהבות אורגיאסטיות, ובהאדרת המוות השגיב והאפוקליפסה הגואלת. כל הבליל הקדם-נאצי המביך הזה – והיהודי ברנבוים כמקדם-מכירות אובססיבי של כל הקיטט הטבטוני האפל!

מראיינו של ד"ר ואגנר תהה מה, לדעתו, מביא את ברנבוים להצעיד את הפולחן הוואגנרי – "פולחן הדם והאש, המוות והאבדון" – אל מרכז החיים התרבותיים בישראל בפרט ובכלל. גוטפריד ואגנר חרף משפט קשה על האיש והמוסיקאי ברנבוים, אישיות ואופיו. הוא הטיל ספק ביושרתו, החשידו בחנופה גרמנופילית וחיווה הערכתו, כי הוא, ברנבוים, אופורטוניסט וקרייריסט, והטיעונים הפרו-וואגנריים שלו נועים בצביעות ומעוותים. האמנם כך? שהרי אם לא חנופה גרמנופילית ולא עיוות ואטימות, כדברי ד"ר ואגנר, איזו הגדרה יאה להתפתחות הבאה בקריירה האמנותית של ברנבוים המנצח? בליל כל-נדרי תשמ"ד (16.9.1983), בברלין, ניצח ברנבוים על "תזמורת פריז", בנגינת קטעים מתוך "דימדומי שקיעת האלים" לוואגנר. נגינת ואגנר, בברלין, ביום-הכיפורים, בניצוחו של יהודי-ישראלי – אירוע ביזארי מביך בנסיבות העניין – כלום אינו מנוגע בתסמיני התסביך האוטו-אנטישמי? "דימדומי שקיעת האלים" – שקטעים ממנה בוצעו תחת שריטו של ברנבוים בברלין ביום-הכיפורים – היא האופרה הנועלת מחזור אופראי מיתי בן ארבע אופרות, המתקרא "טבעת הניבלונגים" בשמו הכולל. בהוראותיו הכתובות של המלחין, כפי ששילבן בתמליל המקורי של הפרוייקט האופראי המגאלומני, טבע ואגנר את האפיונים הנדרשים לעיצוב דמויותיהם של צמד הניבלונגים אלברך ומימי, באלה המילים: "על שני הניבלונגים האלה לזמר בנוסח הדיבור היהודי – צווחני, שרקני, המולתי, זר לגמרי – סירוס שירורתי של הניב שלנו".

להנעים מנגינות בליבת השנאה

מ טלה דרמטית בוגדנית השית ואגנר על אלברך ומימי לביצוע ("בנוסח היהודי", כנכתב) כבר בפרקו הראשון ("זהב הריין") של מחזור "הטבעת". צמד יצורים מתועבים אלה – קרוצים, כפי שתיארם ואגנר, מתווי תת-אדם מסלדיים, אופייניים לבני הגזע היהודי – חותרים במעלליהם הזדוניים תחת אושיות עולמם הנשגב של אלים זהובים יפי תואר. הם מועלים ובוזזים בעורמה את מטמון הזהב ממצולות נהר הריין הקדוש, לשם הגשמת הייעוד (היהודי) הטמא: השתלטות על העולם. לאחר שכך יעצב את צלמם היהודי של הניבלונגים הנפשעים, הוסיף ואגנר ותיאר את תכונותיהם בתאונותנות חולנית:

(אלברך הוא) שדון ננסי כהה עור, מבוץ, גפריתי; (אלברך ומימי) מסלדיים בתואר צורתם, נתעבים, אפרפרים, מכווצים ומעוקמים, בעלי אוזניים תלויות ומתמשכות ועיניים זבות עמומות."

לימים יעברו אֶפיוני הניבלונגים הדמונים הללו מדפי התמליל הוואגנרי, הישר אל עמודי השבועון "דער שטרמער", אשר דפיו מלאו, כידוע, בתעמולת הביבים של שטרייכר, ואורו בפרצופים מפלצתיים של יהודים בני דמותם של הניבלונגים הוואגנרים אלברוך ומימי: ערמומיים, שתלטנים ובוגדנים, רודפי בצע, עכברושים מפיצי חיידקי מגפות. קו לתו, כפי שתיארם ואגנר בתמליל ל"טבעת הניבלונגים" ונטלם בעצמו הישר מדפי הפמפלט הארסי שלו, "היהדות במוסיקה" (גירסה ראשונה: 1850), שכולו דמוניזציה של היהודי בשל מינו, ובו תוכנית סדרה לזיהוי של היהודי ובידודו עד להכחדתו בפתרון-הסופי. ד"ר גוטפריד ואגנר הזהיר מפני סכנת הרעלים, שזלגו מכתבי ההגות הוואגנרים ונמסכו בעורקי היצירה האופראית הוואגנרית, וגם מנזקי ההשפעה הבלתי-מוסרית של מוסיקאי ותועמלן פרו-וואגנרי ממינו של דניאל ברנבוים.

כדי לרדת לסופן של אזהרותיו, **ראוי לשים לב לדמיון המופלג בין התמליל האופראי לעיל, לבין ההלכה הוואגנרית הכתובה להלן** – שניהם, מן-הסתם, נהירים היטב לדניאל ברנבוים – במובאות קצרות מתוך "היהדות במוסיקה":

...היהודי מזדקר לעינינו בחיי יום-יום במראהו החיצוני, שיש בו משהו משונה עד לזרא... (היהודי) פסול בעינינו מפאת מינו... מעורר בנו סלידה הביטוי המוחשי של השפה היהודית, באשר לתכונותיו הסגוליות של ההיגוי השמי. זו, מזור ובלתי-נעים לאוזנינו הוא ההיגוי השרקני, צורמני, זמזמני, נרגני, של צורת הדיבור היהודית. לשמע דיבורו של היהודי נצרמת אוזנו מהיעדרה הגמור של הבעה אנושית כלשהי... מי לא נתמלא רגש בחילה, המעורב בזוועה וגיחוך לשמע אותו גרגור, אותה צהילה, אותו פטפוט, המבלבל חושים ודעת, ואשר שום קאריקטורה זדונית לא תצליח לעוותה כמות שהיא... מעניינינו להסביר תחושה בלתי-מודעת, הבאה לביטוי בסלידה העמוקה בלב. ממנו מכל מהות יהודית... מוטל עלינו להבהיר לעצמנו מהו אותו יסוד דוחה, שאנו חשים באישיותו ובמהותו של היהודי... (אותה) רתיעה אינסטינקטיבית מן המהות היהודית... רשאים אנו, אפוא, לקוות, כי עצם חשיפתו תהדוף את הדמון (היהודי) משדה-הקרב, שבו הוא מחזיק רק בחסות אורצל אפרורי של מעטה אפלה, שאנו עצמנו פרשנו עליו כדי למתן את מראהו המסליד...

שנים לאחר שכיבד כפי שכיבד את קדושת יום-הכיפורים בברלין, בהצללת מיתוס הניבלונגים, יצא דניאל ברנבוים לאחת מגיחותיו הקצרות לישראל, במטרה להוציא לפועל משימה חיונית לעתידה התרבותי של מדינת ישראל. כך נימק משימתו במסיבת-עיתונאים: **כמנצח ישראלי**, הסביר, **מוטלת עליו החובה הרוחנית לגאול אותנו מחרפת החרם הפרווינציאלי על ריכארד ואגנר**. בלחץ הציבור על התזמורת הפילהרמונית הישראלית נדחתה בינתיים גאולתנו התרבותית. הקונצרט הוואגנרי המיועד בניצוחו של דניאל ברנבוים בוטל. סר וזעף כינס ברנבוים עיתונאים וביטא בפניהם סלידה מן הקרתנות והבורות הישראליים.

עד כדי כך רגז על הישראלים. בסיכום הכריז, כי סוף ואגנר לנצח את הבערות ולסלק את הקרתנות מאולמות הקונצרטים בישראל. מנגד, לא נשתכח לו חילול קדושת יום-הכיפורים בברלין: ברנבוים נשאל מדוע דווקא ואגנר ועוד "טבעת הניבלונגים", דווקא בברלין ועוד ביום-הכיפורים ובביצוע ישראלי דווקא?! השאלה הטעונה הוטחה בו במסיבת-העיתונאים, ומיד הוטחה חזרה בשאל ביושב אטום, תוך כדי אישור העובדות ופסילת השאלה כבלתי רלוונטית, בהיותה התערבות בלתי-נסבלת "בשיקולים אמנותיים והחלטות מקצועיות". ועוד: "מי שלא רוצה לנגן מוסיקה ביום-הכיפורים – זו הבעיה שלו". היו גם שאלות אנינות: כלום גם אין מקום לשיקולים שברגישות לכאב, התחשבות ברגשות, אולי כיבוד סמל צורב של זיכרון קיבוצי עמוק? בתגובה לבש ברנבוים איצטלת מוכיח אוניברסליסטי בשער הפרווינציאלי – **פזזה מטיפנית חוזרת ונשנית במערכת יחסי אהבה-שנאה טעונים ומורכבים בין דניאל ברנבוים לבין יהדותו ולבין מדינת ישראל**. מסיבת-העיתונאים ננעלה בהודעה תקיפה: הגם ששוב אולץ לבטל את הקונצרט הוואגנרי המיועד, הוא "לא ייכנע לחרם פרווינציאלי", כה אמר. אי לכך יקיים בהיכל התרבות "חזרה ואגנרית סגורה" למוזמנים שוחרי תרבות, ובעתיד, כך התחייב, לא יחסרו לנו ביצועים ואגנריים בקונצרטים פתוחים. שכן, אם תאבי תרבות אנו וחפצים להיחלץ מן ההסגר הקרתני החשוך, עלינו לקבל את המלצתו ולסגל לנו הרגלים יפים של בני-תרבות נאורים – משמע עלינו ללמוד להתענג על הצלילים הוואגנריים מבלי לתת את הדעת על מחברים. בתרשומת מאותה מסיבת-עיתונאים צוין בהארת אגב: כי ברנבוים ניהל את המפגש "ביוהרה צינית" (הוא) "זילזל במנת-המשכל" של נציגי התקשורת ו"הולך שולל" את שומעיו, ממש כפי שטען כנגדו ואגנר הנין באבחנותיו. ביצועים ואגנריים לעתיד לבוא יתקיימו בקונצרטים פתוחים, התחייב דניאל ברנבוים באותה מסיבת-עיתונאים, לא לפני שלעג לישראלים על בורותם, כביכול, ונחשף בעצמו כמוליך שולל: "בישראל חושבים בכלל, שוואגנר חי בברלין ב-1942 והיה חבר של היטלר", ליגלג ביוהרה על הלידים הישראליים הנבערים בפרווינציאלי המפגרת. אם אפשר כך לשטות בישראלים הקרתנים שכמותם, אפשר גם להיתלות בבנימין-זאב הרצל ש"אהב את המוסיקה של ואגנר" – חמישים שנה לפני שואת יהודי אירופה; אפשר גם לעשות שימוש שרלטני במאור אנטני-נאצי גדול, המנצח האיטלקי ארתורו טוסקניני, שהוסיף להחרים את גרמניה גם לאחר מיגור הנאציזם ונפילת הרייך ה-3: "אפילו טוסקניני ניצח על ואגנר בתל-אביב", טען ברנבוים ושכח לציין, כי אותו קונצרט של טוסקניני התקיים בתל-אביב בשנת 1936, משמע שנתיים לפני "ליל הבדולח", שלמחרתו התכנסו נגני התזמורת הארצישראלית דאז, רבים ביניהם פליטי הטיהורים הגזעיים, והחליטו להחרים את ואגנר; לא מפני שהיה "עוד מלחין אנטישמי" – כדברי ההיתממות המעושים של ברנבוים – "כמו בטהובן, שופן וצ'ייקובסקי היה, אז מה נחרים גם אותם?" – אלא בשל מעמדו ההיררכי המקובע – "סנדק הנאציזם" בתולדות האנטישמיות האירופית: "מי שרוצה להבין את רוחה של גרמניה הנאציזם-סוציאליסטית, שומה עליו לדעת את ריכארד ואגנר", כתב אדולף היטלר על ריכארד ואגנר.

הוואגנרית הקרובה מביניהן הועיד דניאל ברנבויס
לפסטיבל-ישראל בירושלים עוד הקיץ. לאחר החגיגה
הוואגנרית בירושלים ייצא, מן-הסתם, בחברת הידיד
אדוארד סעיד, לביקור-הזדהות בביר-זית, להנעים
מגנינות בלב ליבת השנאה וההסתה. ■

כפרשן ואגנריסטי ותיק ומנוסה, דניאל ברנבויס מיטיב
לדעת את ואגנר, ומן-הסתם גם להבין את רוח גרמניה
הנאצית ומהות הקשר הסימביוטי ביניהם. אבל לנו עוד
נכוננו כהנה עלילות ואגנריות בביצוע דניאל ברנבויס, כפי
שחזר והתחייב בביקורו האחרון בישראל, ואת העלילה

ראובן בן יוסף אינו

בית נתיב שרוי באבל כבד עם הסתלקותו של ראובן בן יוסף,
בכיר המשתתפים במדור הספרות.

הוא נפטר אחרי מחלה קשה אור ליום שישי, י"ד באדר תשס"א –
בעודו במלא כוח יצירתו, כמשורר, כמספר, כמסאי וכעורך.
מערכת נתיב שולחת את תנחומיה למשפחת בן יוסף
ולרעיית המשורר יהודית.

נשמתו צרורה בצרור חייה של הספרות העברית ושל המולדת העברית,
שלמענה ולהגנתה נלחם בנאמנות ובאהבה.

"ההתרפסות לא משתלמת. בעיקר לא החנופה היהודית. אחרי ככלות הכול יגלה
המתרפס כי הזחילה על גחון לא הועילה לו, שכן אלה בזים לו ואלה שונאים אותו. כך
יאבד את עולמו מכאן ומכאן."

תיאודור לסינג